

Кроме того, нелишним было бы отметить, что трансгуманистическое искусство нередко получало освещение в периодических изданиях и прессе, например: Wired, New York Times, Wall Street Journal, Village Voice, LA Weekly, Zon Magazine, Teleopolis и др.

Многочисленные сторонники парадиз-инжиниринга твёрдо убеждены в том, что рано или поздно возникновение новых органов чувств или развитие уже существующих приведёт к возникновению совершенно новых, немислимых сейчас жанров и произведений искусства. Насколько они окажутся правы, покажет время. Нам же пока остаётся лишь стремиться в будущее, пытаюсь познать, сохранить и улучшить окружающий нас мир с помощью науки и искусства. Как здесь не вспомнить предсказание Г. Флобера: «Чем дальше, тем искусство становится более научным, а наука – более художественной; расставшись у основания, они встретятся когда-нибудь на вершине» [6, с. 47].

Источники и литература:

1. Аристотель. Сочинения : в 4-х т. / Аристотель; общ. ред. А. И. Доватура; [пер. с древнегреч.]. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с.
2. Еврипид. Трагедии / Еврипид; пер.: И. Анненского, С. Шервинского. – М. : Худож. лит., 1969. – 639 с.
3. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура : [Электронный ресурс] / М. Кастельс. – Режим доступа : http://polbu.ru/kastels_informepoch/
4. Режабек Б. Г. Трансгуманизм : Фёдоров : [Электронный ресурс] / Б. Г. Режабек, А. А. Кузьминов. – Режим доступа : <http://rtd2.pbwiki.com/%D0%A4%D1%91%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2>
5. Столович Л. Н. Жизнь-творчество-человек : Функции худож. деятельности / Л. Н. Столович. – М. : Политиздат, 1985. – 416 с.
6. Флобер Г. Собрание сочинений : в 10 т. / Г. Флобер; пер.: Т. Ириновой, М. Д. Эйхенгольца. – М. : Гослитиздат, 1938. – Т. 8 : Письма. 1855-1880. – 587 с.
7. Циолковский К. Э. Воля и вселенная : [Электронный ресурс] / К. Э. Циолковский. – Режим доступа : http://www.kirsoft.com.ru/freedom/KSNews_30.htm
8. Bostrom N. The Transhumanist FAQ : [Электронный ресурс] / N. Bostrom. – Режим доступа : <http://www.transhumanism.org/resources/FAQv21.pdf>
9. Negroponte N. Being Digital : [Электронный ресурс] / N. Negroponte. – Режим доступа : <http://archives.obs-us.com/obs/english/books/nn/bdcont.htm>
10. Vita-More N. The Transhumanist Art Statement : [Электронный ресурс] / N. Vita-More. – Режим доступа : <http://www.transhumanist.biz/transhumanistartmanifesto.htm>

Карпова І.Д.

УДК 100.7:417

КОГНІТИВНІ ОСНОВИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІМПЛІЦИТНИХ СМИСЛІВ

Постановка проблеми. Мова є основним носієм інформації та джерелом її передавання. Розвиток когнітивної лінгвістики сприяє розробленню нових теоретичних методів дослідження мовної та мисленнєвої систем, мовних способів та механізмів подання знань. Когнітивно-семіологічні дослідження спрямовані на вивчення оцінно-сислової інтерпретації процесу пізнання й формування мовного значення. З огляду на це дослідження імпліцитних смислів також набули нового розвитку. Для сучасної комунікації вже не достатньо просто розуміти текст, для розуміння необхідно залучати створений культурою смисловий простір, оскільки основне мисленнєве навантаження припадає саме на приховані, завуальовані, імпліцитні значення. Поряд з комунікативно-діяльнісним аспектом вивчення імпліцитності постають питання сприйняття й розуміння тексту, перекладу, правил мовної поведінки. В одних випадках виявлення й розкриття імпліцитних значень не є проблемою для дослідника, тоді як в інших ситуаціях потрібен детальний аналіз усіх чинників, які сприяють інтерпретації прихованого смислу. Зазначене вище обумовлює вибір теми дослідження та її актуальність.

Мета статті – проаналізувати когнітивні особливості процесу розуміння і тлумачення текстів з прихованими смислами.

Термін «герменевтика» означає послідовне здійснення інтерпретації. До другої половини XIX століття цей термін стосувався лише інтерпретації Біблії, а вже у XX столітті герменевтику розуміють як загальну науку про закони інтерпретації.

У лінгвістиці під поняттям герменевтики розуміють науку, спрямовану на тлумачення глибинного змісту текстів, їх перекладів шляхом досліджень структури й семіотичної природи мови, вивчення історичних, релігійних та інших даних, пов'язаних з конкретним типом літературного твору [14, 81-82].

У наш час герменевтика «переросла» межі не тільки тексту, а й мови в цілому. Сформувалася «герменевтика життя», яка є повсякденною практикою розуміння та інтерпретації життєвих ситуацій. Як зазначає Л.Архипова, «потреба інтерпретації виявляється не лише у зв'язку з писемними текстами, але скрізь, де людина стикається з неможливістю моментального й однозначного визначення чи осмислення, коли не діють засвоєні в процесі соціалізації та культурної ініціації норми рішень чи готові форми знання» [1, 2].

Учені вказують на когнітивну природу інтерпретації. Інтерпретація – це вид пізнавальної діяльності [2, 5]. Як складний інтелектуальний процес, комплексну форму аналізу, що являє собою взаємодію смислового

змісту тексту з соціокультурним контекстом, його якісне переосмислення, перетворення, поглиблення й реконструкцію розуміє інтерпретацію С.Бондар [4, 7]. М.Болдирев зазначає: «Якщо дотримуватися визначення когнітивної діяльності, яке сформулював У.Найссер: «активність, пов'язана з набуттям, організацією та використанням знання», то головним завданням стає уточнення інтерпретації... як когнітивної діяльності» [3, 55]. Під поняттям інтерпретації тексту О.Селіванова розуміє цілеспрямований когнітивний процес або результат проведення адресатом змісту повідомлення, тексту на підставі процедур їхнього сприйняття й розуміння в будь-яку словесно-знакову форму [14, 190]. Психологічний процес інтерпретації, яка спрямована на виявлення змісту, передбачає активне включення всіх ментальних операцій, пов'язаних з інтеріоризацією семантики конкретного мовного матеріалу, зокрема залучення широкої бази минулого досвіду, сполучення елементів уяви, абстрагування й узагальнення, усвідомлення кореляції особистісних смислів з соціальною нормою, раціональний аналіз і синтез [12, 145].

Розуміння змісту висловлювання залежить не тільки від знання мови, а й від уміння експлікувати імпліцитний смисл, який міститься у цьому висловлюванні та безпосередньо співвідноситься із ситуацією. Експліцитний компонент висловлювання не вичерпує всієї інформації, а становить лише її певну частину. При цьому обсяги експліцитного змістового компонента можуть звужуватися чи розширюватися залежно від контексту та ситуації вживання. При здобутті імпліцитної інформації з експліцитної адресат, як правило, використовує власні знання. Отже, чим більше у нього знань і чим вони глибші й ширші, тим більше інформації він отримує з одних і тих самих висловлювань. У результаті адресат розуміє імпліцитне не з експліцитного як такого, а з поєднання цього експліцитного та своїх знань. У наявних знаннях імпліцитне отримує реальне існування тільки у поєднанні з іншими повноцінними самостійними знаннями й лише таким чином можна його здобути.

Імпліцитність умовно поділяється на низьку, середню та високу. В одних випадках розкриття неявно вираженої інформації не становить особливих труднощів, в інших потребує ретельного аналізу для адекватного сприйняття імпліцитного змісту. Здатність читача зрозуміти глибинні задуми автора виявляється в тому випадку, якщо він зумів відновити смисл високого ступеня імпліцитності. Мовні засоби, які використовуються для подання імпліцитної інформації, різняться за ступенем вираженості, маркованості, локалізації в тексті.

Оскільки імпліцитно виражена інформація містить цілий ряд смислів, адресат повинен вибрати тільки ті, що є актуальними для даної ситуації спілкування.

У процесі пошуку смислу та його відновлення стимулюється рефлексія, яка визначається не тільки як зв'язок між попереднім досвідом, що залучається до розуміння, і ситуацією, але і як висловлена інтерпретація. Саме інтерпретація допомагає встановити нові зв'язки між людиною і світом. Будь-який текст несе в собі певний смислосвіт, який відкривається й осмислюється читачем. Відбувається перехід від розуміння до осмислення, що і є інтерпретацією.

Будь-який смисл є результатом інтерпретаторських практик, ефективність якого залежить від обраної дослідником стратегії та її інструкцій. Так, Франсуа Растье писав, що «не існує а рїогї одного єдиного Смислу в останній інстанції; крім того, смисли не варто вважати іманентними: ... будь-який смисл і навіть будь-яка сема є результатом інтерпретаційних операцій щодо його (її) актуалізації» [13, 283]. У загальних рисах Ф. Растье виділяє такі інструкції інтерпретації: 1) внутрішньотекстові (специфікувальні, до яких належать ізотопні конектори, та загальні, що вказують на поліізотопний характер тексту); 2) затекстові інструкції, основою яких є зведені в принцип норми (норми когезії, релевантності й когерентності). При інтерпретації реципієнт керується, як правило, стереотипними уявленнями, системою норм, тем, образів, символів, знаків, асоціацій.

Суспільство використовує різні набори технік інтерпретування, які можна назвати «стилі інтерпретації» і «культури інтерпретації». Існує універсальне ядро таких технік, в основу яких покладено максими П. Грайса. Однак, крім цього універсального ядра є ще й змінні параметри, що характеризують тільки певні культури та стилі інтерпретації. «Імпліцитність» – термін, який визначається через термін «розуміння». Коли йдеться про імпліцитність, мають на увазі, що той, хто говорить, щось «недовклав» у своє мовлення, але яке адресат здатен зрозуміти та «доінтерпретувати». Техніка розуміння імпліцитності і полягає в тому, щоб встановити те, що недовкладено і як треба заповнити ці прогалини, спираючись на сам текст, на обставини його сприйняття, а іноді на знання життєвого шляху автора. Більшість сучасних лінгвістичних теорій поділяють таке основне положення інтерпретаційного підходу: значення не існують самі по собі, не «містяться» у словах і реченнях і не «здобуваються» з них, а «вираховуються» інтерпретатором на основі властивостей мови та її контексту [9].

Особливості процесу розуміння залежать не лише від тексту, а й від адресата, який виводить кінцевий смисл, оскільки саме він прочитає всі смисли, а не тільки ті, що свідомо хотів передати автор тексту. Адресат «залежно від різних стратегій інтерпретації, різних знань, переконань, думок, установок, інтересів або цілей, ... приписує дискурсу свою макроструктуру. Різні читачі виділяють неоднакові значення як основні, важливі або такі, що становлять інтерес, а також наділяють дискурс різними темами й основним змістом» [7, 45].

Розуміння інформації є результатом смислових висновків, які адресат здобуває свідомо й підсвідомо з повідомлення. При цьому він співвідносить повідомлення з семантико-смисловою структурою попередньої частини повідомлення, що становить собою мовний висновок. На думку А.А.Брудного [6], для цього потрібна наявність зв'язного набору відомостей – тезаурусу. Розумінню сприяє тезаурус знань про світ, які мають безпосереднє відношення до змісту повідомлення, що призводить до тезаурусного висновку.

Фактори ситуативного підтексту підводять до ситуативно-дейктичного висновку, а соціально-рольові характеристики мовця й адресата - до прагматичного висновку [16, 13 - 14].

Інтерпретація не зводиться до статичної схеми. Принципова відмінність інтерпретації від інших видів змістовного моделювання полягає в динаміці семантичних ознак, у зміні бази знань інтерпретатора по ходу розуміння мовлення [8, 66].

Тексти художньої літератури більше, ніж інші забезпечують інтерпретатору свободу, можливість вияву своєї волі. У межах художнього тексту прихована, але зрозуміла читачеві інформація справляє на нього більш сильне враження і не тільки не ускладнює, а й, навпаки, посилює процес сприйняття, залучає його до теми твору. «Частина, деталь, скупий натяк, як правило, ефективніші, ніж детальне описання» [10, 238]. Також треба зазначити, що художній твір рідко містить експліцитно сформульоване естетичне кредо автора, що є основою неоднозначності сприйняття та інтерпретації тексту. Важливість інформації, яка міститься у підтексті художнього твору, прямо пропорційна ступеню її імпліцитності. Чим вищий ступінь імпліцитності підтексту, тим більш важлива закладена в ньому інформація.

Дослідники підкреслюють, що для визначення сутності імпліцитної інформації треба уявити розуміння тексту як мовнорозумовий процес, в результаті якого при відповідних фонових знаннях відновлюються неявно виражені смисли, і результат відновлення може бути неоднозначним [5]. З одної й тої самої комунікативної ситуації різні суб'єкти можуть отримати різну інформацію залежно від знань, які вони мають, відомостей, якими вони володіють, референтного простору й параметрів даної комунікативної ситуації, а також зацікавленості в отриманні тої чи іншої інформації.

Фонові знання становлять собою когнітивні й комунікативні відомості про світ речей і явищ. Когнітивні знання - це знання про дійсність, які існують у концептуальній системі людини у вигляді національно специфічної картини світу. Вони становлять набір референціальних пресупозицій. Однак важливе не тільки енциклопедичне знання, але й знання ситуації спілкування, правил мовного спілкування, соціально-прийнятих норм, тобто комунікативно-прагматичних презумпцій. Чим багатші фонові знання суб'єкта, тим глибше розуміння та інтерпретація тексту.

Сприйняття у кожної людини індивідуальне. Воно складається з багатьох чинників: соціально-культурного середовища, в якому людина народилася й виросла, освіти, характеру людини, її світогляду й особистого досвіду. Усі ці чинники утворюють складну систему, спрямовану на сприйняття інформації, її аналіз і відповідну реакцію. Найбільше впливають на можливість широкого й різноманітного спектру моделей сприйняття та інтерпретації інформації такі чинники, як освіта, особистий досвід і характер як психологічний тип людини. Залежно від цих трьох чинників імплікативна інформація буде сприйматися по-різному.

Повноцінне мовне спілкування, на думку А.А. Леонтьєва, полягає в доборі таких словесних знаків і таких способів їх організації в тексті, щоб зміст, опосередкований цими знаками, був би з максимальною точністю відновлений співрозмовником [11, 36-37].

Периферійна інформація, розрахована на асоціативність сприйняття, передбачає наявність багатого тезаурусу та як мінімум збіг поглядів автора й читача. Будь-який мовний акт розрахований на певну модель адресата. Адресат з високим рівнем фонових знань проникає в суть твору, глибше розуміє його та сприймає задуми, ідеї автора, як правило, приховані, замасковані за допомогою художніх прийомів.

Адресант ставить перед собою певне комунікативне завдання, вирішити яке треба адресату. Але треба зважати на те, що неоднакові знання й неідентичне сприйняття ситуацій адресатом можуть призвести до інших, ніж автор передбачав, результатів. Ця проблема важлива при вивченні імпліцитності, коли формування смислу забезпечується мінімумом мовних засобів й адресату необхідно відновити неявно виражені елементи інформації, щоб розкрити закладений у текст смисл. По суті, це процес взаємодії сприйняття і розуміння - «сміслові сприйняття».

Деякі дослідники імпліцитності пропонують градацію прихованих смислів залежно від наближеності інформації, яку вони подають, до змістовно-фактуальної інформації, що завжди є експліцитною. А.П. Старкова пропонує рівневу класифікацію: імпліцитність першого рівня (поверхнева і прихована) та імпліцитність другого рівня - глибока [15]. Перша може бути відновлена різними реципієнтами більш-менш однаково. Відновлення ж останньої може бути досить різним у різних реципієнтів або може не відбутися зовсім, що залежить від адресата, його рівня та обраної ним або доступної йому інтерпретаторської практики.

Є.І. Шендельс також писала про існування градації імпліцитності, так само як і градації експліцитності, через що на якихось рівнях часткова імпліцитність та експліцитність зімкнуться [17, 112]. Така постановка питання вказує на те, що проблемою є не тільки ступінь глибини імпліцитних смислів, а й диференціація імпліцитного та експліцитного.

Адресат використовує власні знання при здобутті імпліцитної інформації з експліцитно вираженої. Розуміння змісту висловлювання залежить не тільки від знання мови, а й від уміння експлікувати імпліцитний смисл, що міститься у висловлюванні й напряду співвідноситься із ситуацією.

Смисл висловлювання формується на основі взаємодії експліцитного та імпліцитного змістовних компонентів. Експліцитний компонент висловлювання актуалізується як результат спільних закономірностей організації окремих одиниць, що виражають відносно закінчену думку. Імпліцитний компонент висловлювання пов'язаний з додатковим смисловим та емоційним змістом, коли натяк, недосказаність, неясність можуть тлумачитися адресатом не ідентично. Імпліцитність висловлювання

співвідноситься з проблемою розуміння. Система значень висловлювання формується через посередництво взаємодії експліцитного та імпліцитного компонентів.

Висновки. Таким чином, інтерпретація завжди зумовлена індивідуальними характеристиками інтерпретатора й соціокультурним контекстом, вона здійснюється з позицій почуттів, мислення, досвіду, знань про об'єктивну реальність. Імпліцитний смисл висловлювання здобувається й усвідомлюється учасниками комунікації із залученням експліцитно виражених елементів, на підставі мовної компетенції, з опорою на знання про світ і соціальні стереотипи, уявлення про традиції мовного етикету або про наміри адресанта, відомості про властивості мови або інших семіотичних систем.

Джерела та література:

1. Архипова Л. Д. Роль інтерпретації в культурі : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 / Л. Д. Архипова; Інст. філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2002. – С. 2.
2. Берестецька Т. О. Інтерпретація як методологічна проблема гносеології : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.02 / Т. О. Берестецька; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2002. – С. 5.
3. Болдырев Н. Н. Категориальный уровень представления знаний в языке: модусная категория отрицания : [Электронный ресурс] / Н. Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка : сб. науч. тр. – М., Тамбов : Ин-т языкознания РАН; Изд-кий дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2010. – Вып. VII : Типы категорий в языке. – С. 55. – Режим доступа : <http://boldyrev.ralk.info/dir/index.php?module=Pages&func=display&pageid=2>
4. Бондар С. В. Інтерпретація як реконструкція смислового змісту тексту (філософсько-естетичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.08 / С. В. Бондар; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003.
5. Борисова Е. Г. Имплицитность в языке и речи / Е. Г. Борисова, Ю. С. Мартемьянов. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 25.
6. Брудный А. А. Подтекст и элементы внетекстных знаковых структур / А. А. Брудный // Смысловое восприятие речевого сообщения. – М. : Наука, 1976. – С. 152-158.
7. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк; сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова; вступ. ст.: Ю. Н. Караулова, В. В. Петровой; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
8. Демьянков В. З. Основы теории интерпретации и ее приложения в вычислительной технике / В. З. Демьянков. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – 76 с.
9. Демьянков В. З. О техниках понимания имплицитности речи : [Электронный ресурс] / В. З. Демьянков // Семантико-дискурсивные исследования языка : эксплицитность / имплицитность выражения смыслов : материалы междунар. науч. конф. (15-17 сентября 2005 г., Калининград – Светлогорск) / под ред. С. С. Ваулиной. – Калининград : Изд-во Российского гос. ун-та им. И. Канта, 2006. – С. 34-52. – Режим доступа : <http://www.infolex.ru>
10. Долинин К. А. Интерпретация текста : учеб. пособие / К. А. Долинин. – М. : Просвещение, 1985. – 288 с.
11. Леонтьев А. А. Понятие текста в современной лингвистике и психологии / А. А. Леонтьев // Психолингвистическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия. – К. : Вища школа, 1979. – С. 7-18.
12. Литвинчук И. Н. Интерпретация эмотивных смыслов художественного текста в психолингвистическом эксперименте / И. Н. Литвинчук // Культура народов Причерноморья. – 1999. – № 6. – С. 144-150.
13. Растье Ф. Интерпретирующая семантика / Ф. Растье. – Н. Новгород : Деком, 2001. – 368 с.
14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава, К. : Довкілля, 2006. – С. 81-82.
15. Старкова А. П. Имплицитность как семантическое явление и ее функции в художественном тексте : автореф. дис. ... канд. фил. наук / А. П. Старкова. – М., 1983. – 24 с.
16. Чернов Г. В. Имплицитность текста, смысловой вывод и перевод / Г. В. Чернов // Смысл текста как объект перевода : сб. науч. трудов МГПИИЯ им. М. Тореза. – М., 1986. – Вып. 278. – С. 10-25.
17. Шендельс Е. И. Имплицитность в грамматике / Е. И. Шендельс // Вопросы романо-германской филологии : сб. науч. трудов Московского гос. пед. ун-та им. М. Тореза. – М., 1977. – Вып. 112. – С. 109-119.